

Piotr Oleksy
Poznań

Prawosławie w poradzieckiej tożsamości narodowej. Studium przypadku mołdawskich Gagauzów

Celem artykułu jest pokazanie — na przykładzie Gagauzów mołdawskich — jaką rolę w tożsamości współczesnych narodów poradzieckich odgrywa lub może odgrywać religia, w tym przypadku chrześcijańskie prawosławie.

Wywód dotyczy Gagauzów zamieszkujących Autonomię Gagauską, najczęściej określanych jako turkojęzyczny etnos prawosławny. Określenie „etnos” odnosi się do całej ludności uznawanej za gagauską, żyjącej w różnych częściach świata. Gagauzów zamieszkujących Republikę Mołdawii należy uznać za naród.¹ Rozróżnienie pomiędzy narodem gagauskim a etnosem wynika z podwójnej samoidentyfikacji, np. bułgarskich Gagauzów, którzy przede wszystkim uważają się za Bułgarów, dopiero potem za Gagauzów.² Według oficjalnych danych liczba Gagauzów na terenie Autonomii wynosi 127 tys. co stanowi 82,1% wszystkich mieszkańców tego obszaru.³ Spektrum opinii na

¹ Twierdzenie to autor rozwija w pracy magisterskiej *Współczesny obraz gagauskiej tożsamości narodowej* napisanej i obronionej w 2010 r. pod kierunkiem prof. dr. hab. Krzysztofa Pietkiewicza. Analizując przebieg walki o polityczno-terytorialne samookreślenie oraz życie społeczno-polityczne Gagauzji, autor broni tezy, że Gagauzi spełniają wszelkie warunki, by uznać ich za naród w rozumieniu „wyobrażonej wspólnoty politycznej”. Z opinią, że mołdawskich Gagauzów należy uznać za naród zgadza się J. Hatłas (choć używa innych argumentów), v. J. Hatłas, *Gagauzja i Gagauzi. Historia oraz współczesność*, Poznań 2009, s. 184-185.

² V.: E. Квилинкова, *О принципе двойной самоидентификации гагаузов в прошлом и настоящем*, [w:] Курсом изменяющейся Молдовы (Материалы первого Российско-Молдавского симпозиума «Трансформационные процессы в Республике Молдова. Постсоветский период», посвященного 40-летию этносоциологических исследований. 25-26 сентября 2006 г., г. Комрат), [red.] M. Guboglo, Moskwa 2006. W samej Gagauzji kwestia ta wywołuje duże kontrowersję. Autorkę wspomnianej pracy spotkał wręcz ostracyzm naukowy. Zarzuca jej się, że w ten sposób podważa istnienie samodzielnego narodu gagauskiego.

³ <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru> 28.04.2010. W całej Mołdawii mieszka ponad 150 tys. Gagauzów.

temat pochodzenia tego etnosu jest niezwykle szerokie. Można powiedzieć, że najczęściej są określani jako „sturczeni” Bułgarzy, „zbułgaryzowani” Turcy bądź potomkowie średniowiecznych, koczowniczych plemion turek. Podobieństwo kultury gagauskiej i bułgarskiej nie podlega wątpliwości. Jednak sugerowanie Gagauzom bułgarskiego pochodzenia wywołuje wśród nich ogromną irytację. Podkreślają, że podobieństwo kultur dwóch narodów żyjących obok siebie od kilkuset lat jest jak najbardziej naturalne. Wspomniane teorie dotyczące pochodzenia etnosu są dyskutowane poza Gagauzją, gdzie obowiązuje teoria wywodząca pochodzenie narodu od średniowiecznego, koczowniczego plemienia Oguzów, które ok. XII–XIII w. zasiedliło Półwysep Bałkański, w szczególności północno-wschodnie tereny dzisiejszej Bułgarii. Oguzowie mieli już wcześniej przyjąć prawosławie, w czasie kiedy zamieszkiwali stepy czarnomorskie.⁴ Do Besarabii ludność gagauska przywędrowała na przełomie XVIII–XIX w.⁵ Jako jedną z przyczyn tej migracji podaje się ucieczkę przed przymusową islamizacją. O gagauskim ruchu narodowym można mówić dopiero od końca lat 80. XX w. Wtedy do władzy w Mołdawskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej doszedł Mołdawski Front Ludowy (jego lider Mircea Druc został premierem w maju 1990 r.)⁷, organizacja skrajnie nacjonalistyczna, głosząca m.in. hasła przymusowej deportacji Gagauzów bądź konieczności pozbawienia ich obywatelstwa. Gagauzi zaczęli wówczas domagać się praw do terytorialno-politycznego samookreślenia. Początkowo postulowali utworzenie Gagauskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Brak perspektyw na osiągnięcie kompromisu spowodował radykalizację dążeń i proklamowanie w sierpniu 1990 r. niepodległej Republiki Gagauskiej ze stolicą w Komracie. Gdy MFL zorganizował tzw. „marsz na Gagauzję”, wydawało się, że kraj stanął na krawędzi wojny domowej. Sytuację uspokoiła interwencja wojsk radzieckich. Stan zawieszenia utrzymywał się przez cztery lata. Kompromis osiągnięto w 1994 r. Na mocy ugody utworzono Autonomię Gagauską *Gagauz yeri*.⁸ Gagauzi mają autonomię w sferze politycznej (tylko sprawy wewnętrzne), gospodarczej i kulturalnej. Mają też własny organ władzy ustawodawczej (*Halk topulshu* — Zgromadzenie

⁴ Szerzej na ten temat: J. Hatłas, *op. cit.*, s. 20-28.

⁵ А. Добролюбовский, А Чолак, *Гагаузы. Проблемы этногенеза*, [w:] Этногенез и этническая история гагаузов. Материалы и исследования посвященные 150-летию В.А. Мошкова, red. С. Курогло, Kiszyniów–Etułja 2002.

⁶ J. Hatłas, *op. cit.*, s. 42-44.

⁷ J. Solak, *Mołdawia. Republika na trzy pęknięcia. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu” o Nadniestrze*, Toruń 2009, s. 257.

⁸ Patrz: С. Булгар, *История и культура гагаузов*, Komrat–Kiszyniów 2002, s. 399-434; por. Ф. Ангели, *Очерки истории гагаузов — потомков огузов (середина VII – нач. XXI вв.)*, Kiszyniów 2007, s. 514-573.

Narodowe) wybierany w wyborach powszechnych. Na czele autonomii stoi *baszkan*, będący również szefem rządu gauskiego oraz członkiem rządu Republiki Mołdawii (również wybierany w wyborach powszechnych na 4-letnią kadencję).⁹

Przed prezentacją zasadniczego wywodu sprecyzowane zostaną pojęcia pojawiające się w tytule artykułu. Tożsamość narodową należy rozumieć jako rodzaj tożsamości zbiorowej określanej przez Jana Assmana jako „obraz samej siebie, który zbiorowość konstruuje i z którym jej członkowie się identyfikują”¹⁰. Jak tłumaczy Jack Straub:

„[...] jednostki mogą być »składnikami« różnych zbiorowości pod warunkiem, że po prostu identyfikują się z pewnymi doświadczeniami, oczekiwaniami, wartościami, regułami i nastawieniami. Z zasady mogą odwoływać lub porzucać takie członkostwo w każdej chwili.”¹¹

Przez pojęcie narodu rozumiana jest (za Benedictem Andersonem) „wyobrażona wspólnota polityczna, wyobrażona jako nieuchronnie ograniczona i suwerenna”¹². Jest to wspólnota „wyobrażona”, ponieważ istnieje tylko wtedy, gdy grupa ludzi „wyobraża sobie” jej istnienie. Oznacza to, że każdy z tych ludzi identyfikuje się ze wspólnotą na tyle dużą, że większości jej członków nie zna i nigdy nie pozna. O narodzie możemy mówić, kiedy dana grupa ludzi przedstawia wyraźne, wspólne żądania terytorialno-polityczne. Właśnie to odróżnia naród od innego rodzaju wspólnot. „Narody marzą o wolności choćby pod władzą boską. Rękojmią i symbolem tej wolności jest suwerenne państwo”¹³. Stąd we wspomnianej wcześniej definicji przymiotniki „polityczna” i „suwerenna”. Przymiotnik „ograniczona” wynika z faktu, że żadna z grup narodowych nie przedstawia wyobrażenia o sobie jako uniwersalnej, mogącej objąć całą ludzkość. Naród to „wspólnota” dlatego, że u podstaw tej koncepcji leży oświeceniowe ideały braterstwa i równości. Naród jest wyobrażany jako „poziomy układ solidarności”¹⁴.

Definiowanie narodu jako wspólnoty wyobrażonej jest zgodne z przedstawioną wcześniej koncepcją tożsamości zbiorowej będącej konstruktem

⁹ Уложение Гагаузии (Гагауз ери), <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&id-c=389&id=240> 07.04.2010.

¹⁰ Cyt. za: J. Straub, *Tożsamość osobista i zbiorowa. Analiza pojęciowa*, w: A. Jasińska-Kania, L.A. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 2, Warszawa 2006, s. 1133.

¹¹ *Ibidem*.

¹² B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków 1997, s. 19.

¹³ *Ibidem*, s. 19.

¹⁴ *Ibidem*, s. 21.

społecznym, „metaforą, wyobrażoną wielkością”¹⁵. Rozumiejąc tożsamość narodową jako podkategorię tożsamości zbiorowej, można powiedzieć, że jest to wyobrażony obraz grupy, z którą identyfikują się jej członkowie. Grupy, którą łączy wspólna historia i kultura oraz wspólny cel, jakim jest utworzenie i utrzymanie własnego organizmu terytorialno-politycznego. Taka identyfikacja wiąże się „z pewnymi doświadczeniami, oczekiwaniami, wartościami, regułami i nastawieniami”. W przypadku narodu takim doświadczeniem jest historia (postrzegana jako wspólna); oczekiwaniami wizja przyszłości i miejsca wspólnoty w świecie, a wartościami i regułami — kultura, religia oraz język. Badając tożsamość narodową, należy więc pytać, jakie doświadczenia, oczekiwania, wartości i reguły członkowie zbiorowości uważają za wspólne i konstruujące ową wspólnotę? Dlatego celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie: czy prawosławie jest dla Gagauzów jedną z „wartości” budujących ich wspólnotę narodową?

Pozornie wydaje się, że pytanie takie w odniesieniu do „turkojęzycznego, prawosławnego ludu” jest banalne. To sformułowanie jednoznacznie wskazuje na prawosławie jako jeden z dwóch głównych elementów gagauskości. Jednak kwestia roli, jaką prawosławie odgrywa w narodowej tożsamości Gagauzów, nie jest tak oczywista i budzi często kontrowersje. Analiza literatury gagauzoznawczej prowadzi do konstatacji, że żadna inna kwestia nie była tak szeroko dyskutowana. Kontrowersja ta wynika przede wszystkim z wysokiego stopnia ateizacji Gagauzów, którzy niezbyt chętnie uczęszczają do cerkwi. Co prawda, według oficjalnych danych 90% mieszkańców wsi i 30-40% mieszkańców miast w każdą niedzielę uczestniczy w mszy.¹⁶ Jednak obserwacje zarówno autora, jak i innych badaczy nie potwierdzają tych danych. W pracy *Gagauzja i Gagauzi. Historia oraz współczesność* J. Hatłas pisze o „dyskusyjności” religijnego zaangażowania Gagauzów.¹⁷ Wielu badaczy zauważa, że również w przeszłości Gagauzi niechętnie uczestniczyli w społecznym życiu duchowym.¹⁸ Sprawę dodatkowo komplikują wyniki badań przeprowadzonych przez autora na terenie Autonomii Gagauskiej w marcu 2009 r. W badaniu ankietowym przeprowadzonym na grupie 100 studentów Państwowego Uniwersytetu w Komracie jedno z pytań brzmiało: „Co Pana/Pani zdaniem jest głównym elementem tożsamości gagauskiej?”. Za element taki prawosławie uznało zaledwie 27,5% badanych, co dało 4. miejsce po kul-

¹⁵ J. Straub, *op. cit.*, s. 1130-1131.

¹⁶ J. Hatłas, *op. cit.*, s. 153.

¹⁷ *Ibidem*, s. 152-156.

¹⁸ Więcej na ten temat w dalszej części artykułu.

turze ludowej, języku gagauskim oraz wspólnej historii.¹⁹ Warto zaznaczyć, że pierwsze dwie odpowiedzi uzyskały wynik na poziomie 63,2% i 53,6%. Powstaje więc problem, jak pogodzić fakt niezbyt głębokiej wiary Gagauzów oraz wspomniany wynik badań z opinią, że prawosławie jest jedną z najważniejszych cech gagauskości?

Jak wspomniano, w literaturze gagauzoznawczej jest to jeden z najczęściej poruszanych tematów, prowadzący do żywej i ciekawej dyskusji. Do zwolenników prawosławia jako ważnego elementu gagauskiej tożsamości narodowej należą m.in.: Elizavieta Kvilinkova²⁰ i Ała Papcova²¹ oraz Jerzy Hałas.²² Oponentem w tym sporze jest przede wszystkim Mihał Gobogło.²³

Zdaniem Kvilinikovej i Papcovej, wiara prawosławna była i wciąż pozostaje bardzo ważnym elementem gagauskiej tożsamości. Kvilnikova podkreśla, że właśnie prawosławie odróżniało Gagauzów od Turków i dzięki temu budowali swą odrębność etniczną.²⁴ Rozwija tę myśl Papcova, zauważając, że migracja do Besarabii jest postrzegana jako ucieczka przed przymusową islamizacją, która skonsolidowała gagauski *ethnos*. Tak więc religia stała się czynnikiem narodotwórczym. Papcova pisze wręcz o „przewadze religijnej identyfikacji w etnicznej tożsamości Gagauzów” w XIX w.²⁵ Niezbyt częste odwiedzanie cerkwi czy słabą znajomość doktryny, modlitw i zasad religijnych w tym okresie Kvilinikova i Papcova tłumaczą niepiśmiennością Gagauzów, a także problemami komunikacyjnymi pomiędzy ludem a duchowieństwem. Bardzo często duchowny nie znał języka wiernych. Przytaczany jest również argument, że swego rodzaju „bierna religijność” występowała na terenie całej Besarabii i problem ten dotyczy nie tylko Gagauzów. Wymienione autorki

¹⁹ Ankietowani mieli do wyboru odpowiedzi: a) język gagauski; b) kultura ludowa; c) prawosławie; d) wspólna historia e) coś innego. Ankietowani mieli możliwość wielokrotnego wyboru. Współautorem badania był Kamil Całus. Szczegółowy opis badań znajduje się we wspomnianej pracy magisterskiej.

²⁰ E. Kvilnikova, *Религиозность гагаузов и формы проявления религиозной идентичности*, [w:] *Этнографические исследования в Республике Молдова*, Кишинев 2006.

²¹ A. Папцова, *Феномен религиозности гагаузов*, <http://www.turkolog.narod.ru/info> 21.02.2010.

²² J. Hałas, *Православная вера — цементирующий в жизни Гагаузской Автономии: правда или миф?*, [w:] *Курсом изменяющейся Молдовы*, t. VI, Москва 2009.

²³ M. Губогло, *О религиозной (ли?) идентичности. Методологические заметки в связи с изучением ментальности гагаузов*, [w:] *Курсом изменяющейся Молдовы (Материалы первого Российско-Молдавского симпозиума «Трансформационные процессы в Республике Молдова. Постсоветский период», посвященного 40-летию этносоциологических исследований*. 25-26 сентября 2006 г., г. Комрат). Москва, 2006.

²⁴ E. Kvilnikova, *op. cit.*, s. 359.

²⁵ A. Папцова, *К вопросу об эволюции соотношения религиозной, этнической и языковой идентичности гагаузов*, <http://www.turkolog.narod.ru/info>, 21.02.2010.

przyznają, że w XX w. akcent przeniósł się z identyfikacji religijnej na językową i etniczną. Było to spowodowane koniecznością „odseparowania się” od Bułgarów i innych prawosławnych narodów zamieszkujących Besarabię. Z kolei w czasach sowieckich doszło do znacznej ateizacji Gagauzów. Jednak nie osłabiło to znaczenia prawosławia dla gagauskiej tożsamości.

Trwałość tego znaczenia jest uwarunkowana przez szereg czynników — wewnętrznych i zewnętrznych. Czynnik wewnętrzny jest związany z koniecznością „napelnienia” etnicznej samodzielności konkretnymi cechami. Własny obraz Gagauzów opiera się na tym, że są turkojęzycznymi chrześcijanami. Czynnik zewnętrzny związany jest z charakterystycznym dla małych narodów poszukiwaniem szerszej wspólnoty, koniecznością włączenia we wspólnotę cywilizacyjną. Taką wspólnotą mógłby być „świat turecki” lub „świat prawosławny”. Gagauzi nie sprzeciwiają się włączeniu w oba światy. Lecz póki co ich etniczne stereotypy, ich patrzanie na świat i ocena różnych wydarzeń są określane przez ich przynależność do świata prawosławnego.²⁶

Również J. Hatłas ocenia, że mimo niezbyt gorliwej wiary Gagauzów prawosławie spełnia rolę elementu cementującego życie mieszkańców Autonomii.²⁷

Nieco inne stanowisko w tej sprawie zajmuje Mihaił Gubogło. Ten niezwykle szanowany w Gagauzji etnolog, profesor Rosyjskiej Akademii Nauk (Gagauz z pochodzenia), przyznaje, że prawosławie było czynnikiem definiującym gagauskość w czasach poprzedzających przesiedlenie do Besarabii. Jednak później, twierdzi Gubogło, identyfikacja religijna zesłała na dalszy plan i nie odgrywała w życiu Gagauzów dużego znaczenia. Spowodowane to było faktem, że Gagauzi znaleźli się w otoczeniu innych narodów prawosławnych. Dlatego wyznanie przestało być czynnikiem definiującym gagauskość. Uczony ten jest zwolennikiem bardziej „turkijskiej” wizji dziejów narodu. Na poparcie swych poglądów przytacza siłę kultu wilka u Gagauzów oraz małe zaangażowanie religijne w przeszłości i współcześnie.²⁸ „Alternatywa sympatii do wilka i antypatii do duchownego w wyobrażeniach Gagauzów nie tylko zbliża ich z genetycznie pokrewnym światem turkijskim, ale i dopełnia mapę świata turkijskiego”²⁹ — pisze w jednej ze swych prac. Przytacza również gagauskie przysłowia ludowe, np.: „gdy spotkasz popa, zająca lub lisa, to będziesz miał pecha. Gdy spotkasz wilka, będziesz miał szczęście”³⁰. Z tek-

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ J. Hatłas, *Православная вера.*

²⁸ V.: M. Губогло, *op. cit.*; *idem*, *Именем языка. Очерки этнокультурной и этнополитической истории гагаузов*, s. 75-203.

²⁹ Cyt. za: E. Квилникова, *op. cit.*, s. 358 [przekład — P.O.].

³⁰ M. Губогло, *Именем языка*, s. 87 [przekład — P.O.].

stów Gubogło wynika, że uważa ona nadmierne akcentowanie prawosławia za wręcz szkodliwe dla gagauskiej tożsamości. Uczony ten nie ukrywa, że rolę swą widzi nie tylko w badaniu tożsamości Gagauzów, ale także w kształtowaniu jej.³¹ Szkodliwość podkreślania siły gagauskiego prawosławia ma polegać na niebezpiecznym zbliżaniu Gagauzów do Bułgarów. Zdaniem Gubogło, Kvilnikova, będąc Bułgarką, stara się w ten sposób udowodnić, że Gagauzi nie są odrębnym narodem. By wzmocnić siłę swych argumentów, Gubogło neguje znaczenie we współczesnym świecie zjawiska tożsamości religijnej narodów. „W duchowym życiu narodu nie występuje tożsamość religijna w dosłownym znaczeniu, jako samodzielne zjawisko podobne do etnicznej, genderowej [...] i szeregu innych tożsamości.”³² Dalej Gubogło zauważa, że tożsamość religijna jest „zaledwie” częścią składową tożsamości etnicznej, dlatego nie warto się nią zajmować. Jednak w ten sposób (być może wbrew własnej woli) przyznaje rację rozważaniom o znaczeniu prawosławia dla gagauskiej tożsamości narodowej.

Papcova również zauważa znaczenie świąt pochodzenia pogańskiego w gagauskim życiu duchowym. Pisze o prawosławno-pogańskim synkretyzmie religijnym. Zaznacza jednak, że prawosławie odgrywa tu zdecydowanie pierwszą rolę. „Pogaństwo” Gagauzów sprowadza się do świąt zaadaptowanych przez prawosławie (adaptacja pogańskich świąt przez chrześcijaństwo nie jest tu żadnym ewenementem), obrządków w kulturze ludowej oraz swistej mody wśród gagauskich elit i intelektualistów.³³ Neopogaństwo jako pewna moda wśród poradzieckich społeczeństw mieszczańskich i elit intelektualnych jest zjawiskiem często spotykanym. Kompleksowe studium tego zjawiska opracował Wiktor Sznirelman w pracy *Неоязычество на просторах Евразии*. Zjawisko „powrotu do wiary przodków” pojawia się zarówno u ludów słowiańskich, jak i ugrofińskich czy turkijskich.³⁴ W tym ostatnim przypadku zjawisko to przyjmuje formę „tengrianizmu”³⁵, czyli budowania tożsamości wokół mitu „wielkiego turkijskiego superetnosu”, posiadającego jedną wiarę jeszcze przed „skażeniem” przez religie monoteistyczne.³⁶ Do

³¹ М. Губогло, *О религиозной (ли?)*.

³² *Ibidem*, s. 213. Ciekawe, jak Gubogło dopatruje się genderowej tożsamości w życiu narodu. Wydaje się, że uczony ten myli pojęcia tożsamości osobistej i zbiorowej.

³³ А. Папцова, *К вопросу о прабославно-языческом синкретизме у гагаузов*, <http://www.turkolog.narod.ru/info/21.02.2010>; *Феномен религиозности*.

³⁴ В.А. Шнирельман, *Неоязычество на просторах Евразии*, <http://www.standrews.ru/index/29.12.2010>.

³⁵ А. Папцова, *Феномен религиозности*.

³⁶ Za przykład może tu posłużyć narracja kustoszki muzeum gagauskiego w Beszalmie, która tłumaczyła autorowi, że kolor niebieski na fladze Autonomii symbolizuje wiarę w boga Tengri. Zostało to ujęte w filmie *Gagauzja — biała plama Europy*, patrz: <http://wschodoznawcy.pl>.

nurtu tego można również zaliczyć powracanie do tzw. „wilczych świąt”. Jest to cykl świąt występujących u niektórych ludów bałkańskich (m.in. również u Bułgarów) związanych z kultem wilka — zwierzęcia totemicznego wielu ludów turkijskich. Polega on na specyficznej obrzędowości dotyczącej czynności codziennych. Na przykład w określonych dniach kobiety nie powinny używać ostrych narzędzi, bo może to przynieść nieszczęście.³⁷ Od kilku lat hucznie obchodzone są święta ludowe związane z cyklem wypasu owiec *Kasym* i *Hederlez*. Władze Autonomii organizują w tym czasie liczne imprezy masowe i festiwale.³⁸ Sam Szniirelman zalicza tego typu zjawiska do procesów „wynajdywania tradycji” opisanych w pracy pod redakcją Erica Hobsbawma i Terence’a Ragnera.³⁹ Według Hobsbawma wynajdywanie tradycji polegające na „powracaniu” do starych, „pierwotnych” wzorców kulturowych (często niemających wiele wspólnego z historyczną tradycją) bądź upowszechnianiu wygasających tradycji ludowych występuje najczęściej wśród społeczeństw, których gwałtowna transformacja osłabia lub niszczy ich wzory społeczne, według których zaprojektowano tradycje wcześniejsze. Działanie takie ma na celu wzmacnianie poczucia przynależności do wspólnoty oraz symbolizowanie jej wewnętrznej spójności.⁴⁰ Gagauzi byli społecznością dobrze odnajdującą się w Związku Radzieckim, którego tradycje i symbolikę traktowali jako własne. W czasie gdy rozpadał się ZSRR, a Gagauzi zaczęli kształtować swoją ideę narodową, musieli oni poszukać nowych wzorców i wartości, do których będą mogli się odwoływać jako wspólnota. Ponieważ mieszkali w otoczeniu innych narodów prawosławnych, religia nie mogła być jedyną i główną „wartością”. Stąd wzięło się duże przywiązanie do dawnych tradycji ludowych oraz języka gagauskiego.

Należy zauważyć również, że nieuczestniczenie Gagauzów w życiu liturgicznym czy też ich mała religijność nie jest na obszarze postradzieckim żadnym ewenementem. Oczywistym skutkiem prawie pięćdziesięcioletniego okresu indoktrynacji komunistycznej jest ateizacja społeczeństwa. Warto przywołać rosyjskie badania, zgodnie z którymi 82% Rosjan deklaruje się

Natomiast każdy odwiedzający muzeum zacznie „podróż” przez gagauską historię od przestudiowania mapy świata z wyraźnie zaznaczonymi obszarami zamieszkiwanymi przez ludy turkojęzyczne.

³⁷ Patrz: E. Квилникова Е., *Цикл „Волчьих праздников” у ггагузов в сравнении с другими народами*, [w:] *Этнографические исследования в Республике Молдова*, Kiszyniów 2006.

³⁸ Znaczenie tradycji i świąt ludowych w życiu publicznym Gagauzji autor opisał szerzej w pracy magisterskiej *Współczesny obraz*.

³⁹ E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), *Tradycja wynaleziona*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

⁴⁰ E. Hobsbawm, *Wprowadzenie. Wynajdywanie tradycji*, w: E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), *op. cit.*, s. 13-17.

jako prawosławni, natomiast jedynie 42% jako wierzący w Boga.⁴¹ Dane te nie stanowią jednak podstawy do kwestionowania znaczenia wiary prawosławnej dla rosyjskiej tożsamości narodowej. Rozbieżności pomiędzy deklarowaną religijnością a znajomością doktryny, modlitw i uczestnictwem w liturgii są rzeczą powszechną w państwach byłego bloku komunistycznego. Zjawisko to dotyczy zarówno ludności chrześcijańskiej, jak i przedstawiciele innych wyznań, co Irena Borowik prezentuje na przykładzie Tatarów krymskich. Podkreślając, jak ważny jest islam dla tatarskiej tożsamości narodowej, badaczka zauważa, że „ponad 90% Tatarów krymskich (93,8) identyfikuje się z islamem, ale zdecydowanie mniej (39,2%) potwierdza spełnianie religijnych obrzędów”⁴². Przychodzi na myśl konstatacja, że w zateizowanym świecie postsowieckim o wiele większe znaczenie od faktycznej religijności ma deklaratywne przywiązanie do danego wyznania oraz określonych przez nie wzorców kulturowych. Jak w znanej pracy *Narody i nacjonalizm* napisał E. Gellner: „Bośniacki Muzułmanin nie musi wierzyć, że nie ma boga jak tylko Bóg, a Mahomet jest jego prorokiem, wystarczy jeśli tę wiarę utracił.”⁴³ Sytuację tę dobrze obrazuje Włodzimierz Pawluczuk, twierdząc, że „prawosławny niewierzący” to tylko pozornie pojęcie absurda. Absurdalność ta zanika, gdy prawosławie traktuje się nie jako wyznanie czy zbiór dogmatów, ale jako typ kultury zawarty w „zwyczajach, życiowych preferencjach i wartościach, w sposobie odczuwania sensu, w charakterze wspólnoty, w krajobrazie, w stosunku do przyrody, świata, do poezji, w sposobie bycia.”⁴⁴

Opisany spór dotyczy w rzeczywistości wspomianej już kwestii przynależności Gagauzów do świata prawosławnego lub turkijskiego. Obserwacja życia w Autonomii oraz wzorców kulturowych, do których odnoszą się Gagauzi, pozwala autorowi przychylić się zdecydowanie do opinii o przynależności tego ludu do prawosławnego kręgu kulturowego.⁴⁵ Świadczyć może o tym choćby fakt, że Pierwszy Światowy Kongres Gagauzów otwierała liturgia odprawiana przez metropolitę kiszyniowskiego Władimira.⁴⁶ Przywiązanie do prawosławia przejawia się również w życiu politycznym Autonomii. W kampanii przed wyborami *baszkana* w 2006 r. głównym zarzutem przeciw

⁴¹ А. Папцова, *К вопросу об эволюции*. Podobną opinię autor słyszał kilkakrotnie w Gagauzji.

⁴² I. Borowik, *Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie po upadku komunizmu*, Kraków 2000, s. 264.

⁴³ E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, przeł. Warszawa 1991, s. 91.

⁴⁴ Za: I. Borowik, *op. cit.*, s. 201.

⁴⁵ Kolorytu dodaje fakt, że zarzut ten był wysuwany przez Partię Komunistów Republiki Mołdawii.

⁴⁶ *Первый Всемирный Конгресс Гагаузов*, [red.] С. Булгар, Kiszyniów 2006.

Mihailowi Formuzalowi była plotka, że nie jest on wyznania prawosławnego, co miało zdyskredytować go w oczach wyborców. Dodatkowo Gagauzi są zapatrzeni w Rosję, a Moskwa jest dla nich centrum cywilizacyjnym i kulturowym. Stan ten dobrze obrazuje fraszka gagauskiego poety narodowego: „Ja autor wierszy, książek, broszurek / wielbiciel kobiet, poliglota / ciut-ciut Rumun, trochę Turek / a w ogóle rosyjski patriota!”⁴⁷ W podobnym tonie wypowiadał się jeden z liderów ruchu *Jedinaja Gagauzija*⁴⁸ Fedor Gagauz: „W wielu wojnach występowaliśmy po stronie Imperium Rosyjskiego przeciw Turcji, w sile wspólnej wiary. Czujemy się poddanymi Rosyjskiego Imperium. I to poczucie pozostało w nas do dziś.”⁴⁹ Potwierdzają to również wyniki badań przeprowadzonych przez autora. Na pytanie „Kto Pana/Pani zdaniem jest największym przyjacielem Gagauzji i Gagauzów?” największa liczba respondentów (39%) wskazała na Rosję.⁵⁰ Na tym m.in. polega siła prawosławia jako elementu narodowej tożsamości: Gagauzom, poszukującym szerszej (ponadnarodowej) wspólnoty cywilizacyjnej łatwiej odwoływać się do zinstytucjonalizowanego świata prawosławnego, niż efemerycznego, pozostającego w sferze postulatu, świata turkijskiego (łączącego ludy turkijskie bez względu na wyznanie). Przynależności do prawosławnego kręgu kulturowego nie przeszkadzają ani wilcze święta, ani kolor niebieski w symbolice Gagauzji. Papcova słusznie podkreśla, że własny obraz Gagauzów opiera się właśnie na tym, że są „turkojęzycznymi chrześcijanami” i właśnie to połączenie stanowi o ich niepowtarzalności. Rację ma również Guboglo, gdy twierdzi, że obecnie Gagauzi muszą bardziej podkreślać przywiązanie do języka i kultury ludowej (co potwierdzają wyniki badania przeprowadzonego przez autora), by móc się odróżnić od otaczających ich narodów prawosławnych.⁵¹ Jednak „wyrwanie”, któregoś z elementów tej układanki spowodowałoby poważny kryzys narodowej tożsamości. Samo zaś prawosławie jest (ważnym) elementem kulturowym, „składnikiem partykularnych syntagm

⁴⁷ „Ja awtor stichow, knig, broszurok / liubitiel ženszczin, poliglot / czut-czut rumyn, niemnożka turok / a w obszcze — russkij patriot” — fraszka gagauskiego poety narodowego zasłyszana w Gagauzji przez autora.

⁴⁸ Ruch społeczny, którego założycielem jest obecny *baszkan* Gagauzji Mihail Formuzal.

⁴⁹ А. Дмитрев, *Гагаузский взрыватель для Молдавии*, <http://www.apn.ru/opinions/article9629.htm>, 28.04.2006, Również J. Hatłas zauważa, że: „Orientowanie się Gagauzów na Rosję sprawia niekiedy wrażenie zaślepienia” (J. Hatłas, *Gagauzja i Gagauzi*, s. 168).

⁵⁰ Na drugim miejscu jako największy przyjaciel Gagauzji i Gagauzów znalazła się Turcja (30,5%), natomiast na trzecim Mołdawia (27%). W przywoływanej pracy magisterskiej autora prorosyjskość została określona jako jeden z najważniejszych elementów gagauskiej tożsamości narodowej, który w sposób bezpośredni przekłada się na życie polityczne Autonomii.

⁵¹ Trudno jednak przyznać rację M. Guboglo, gdy stara się on tępić pogląd o znaczeniu prawosławia dla gagauskiej tożsamości narodowej, patrz: М. Губогло, *О религиозной (ли?)*.

narodowych”⁵², czyli częścią innej religii, jaką jest wiara w istnienie suwerennego narodu gagauskiego.

Orthodox Faith in Postsoviet National Identity. Case Study of the Moldovan Gagauz

by Piotr Oleksy

A b s t r a c t

The purpose of the article is to present, the roles of religion in identity of contemporary, post soviet nations. The author uses the example of Orthodox faith and national identity of the Gagauz.

The Gagauz are the people that speaks language from Turkish group of languages and profess Orthodox Christianity. Nonetheless the role that religion plays in their national identity is not so clear. Firstly, the Gagauz are not very religious nowadays. Secondly, in the questionnaire made by author in Gagauzia the majority of the respondents pointed on the tradition and national language as the most important parts of their national identity. Moreover that was the most discussed problem in the science literature about the Gagauz. From one side we have scientists like Kvilnikova and Papcova who says that Orthodox faith is one of the most important part of Gagauzian national identity. From other side we have scientists wheach leads Guboglo who says that it is a true that religion was important for the Gagauz in the past, but nowadays it is meaningless for their national identity. Author of the article highlights the arguments of both sides.

In conclusion author says that Orthodox faith is still one of the most important components of the national identity of the Gagauz. He does not deny the facts of the atheizing of society or strong bounding to tradition. The first is caused by communist indoctrination, the second by need to separate from Bulgarians and other Orthodox nations. Most important is that the Gagauz perceive themselves as a „turkophone Christians”. This allows them to feel unique from one side, and to feel that they are a part of big orthodox family from other side.

⁵² G. Babiński, *Etniczność i religia — formy, płaszczyzny i poziomy powiązań*, w: *Etniczność a religia*, red. A. Posern-Zieliński, Poznań 2003.